

# Development Of Students' Cognitive Skills Through Ecological Education In Preschool Educational Organizations

**Qurbanova Asal Dilshod qizi**

E-mail: [asalqurbanova36@gmail.com](mailto:asalqurbanova36@gmail.com)

Shahrisabz State Pedagogical Institute 2nd year master's student

Orcid: 0009-0004-9281-8877

## Abstract

The article discusses the issues of providing environmental education in preschool educational organizations, the effectiveness of providing environmental education, instilling a love for nature through the development of environmental education, preserving nature, the interaction between humans and nature, ways of introducing nature, forming a positive attitude of students towards nature, and expanding their knowledge of its phenomena and laws.

**Key words:** education, ecological knowledge, ecological education, activity, process, potential, method, method, walk, excursion, efficiency, improvement, environment, factor, tool, opportunity.

## Annotatsiya

Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik ta'lim tarbiya berish, ekologik ta'lim tarbiya berishning samaradorligi, ekologik tarbiyani rivojlantirish orqali tabiatga bo'lgan muhabbatini uyg'otish, tabiatni asrab avaylash, inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro aloqa, tabiat bilan tanishtirish yo'llari, tarbiyalanuvchilarning tabiatga ijobiy munosabatini shakllantirish, uning hodisalari, qonuniyatlari haqida bilish doirasini o'stirish.

**Kalit so'zlar:** ta'lim tarbiya, ekologik bilim, ekologik tarbiya, faoliyat, jarayon, salohiyat, metod, usul, sayr, ekskursiya, samaradorlik, takomillashtirish, muhit, omil, vosita, imkoniyat.

**Kirish (Introduction)** Bugungi kunda ekologik vaziyat insoniyat uchun xavfli muammolar qatoriga kiradi, chunki inson va tabiat o'rtasidagi aloqalar buzilmoqda. Insonlar tabiiy resurslardan me'yorida ortiq foydalanishi sayyoramizning qiyofasini o'zgartirmoqda. Atmosfera havosi ifloslanmoqda, o'rmonlar kamaymoqda, o'simoq va hayvonot turlari yo'qolmoqda, foydali qazilmalar esa tugamoqda. Shu bilan birga, aholi energiya va toza suv muammolariga duch kelmoqda, suv havzalari ifloslanmoqda va chiqindilar soni ortib bormoqda. Buzilgan o'zaro aloqalarni tiklash uchun o'sib kelayotgan avlodni ekologik bilimlar bilan tanishtirish, ularda tabiatga mehrni shakllantirish zarurdir. Ekologik bilim tabiiy muhit, tirik jonzotlar, ularning yashash tarzi va atrof-muhit bilan munosabatlar haqidagi bilimlar yig'indisidan iboratdir. Ekologik bilim- bu tirik tabiatning tuzilishi, rivojlanishi, o'zgarishi, yer yuzidagi tirik jonzotlarning holati, ularning bir-birlari va atrof-muhit o'rtasidagi bo'lib turadigan munosabatlarni tabiiy boyliklarning son va sifatini, xajmini, hillarini hamda ularni saqlash va tejamkorlik bilan foydalanish yo'llarini o'zlashtirishdan iboratdir [1.107-b]. Inson tabiat bilan qanday munosabatda bo'lishi, uning qonuniyatlarini o'rganishi va inshootlarini asrab-avaylashi muhimdir, aks holda insoniyat tabiiy ofatlar bilan to'qnash kelishi mumkin. Ekologik bilim, ta'lim va tarbiya tabiat va insoniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikdir. Inson tabiatga qadam qo'yganidan boshlab, butun umri davomida tabiat bilan anglangan aloqa, asrab-avaylash, tabiatga hurmat, hayvonlarga e'tibor kabi ezgu xislatlar davomiy ravishda rivojlantirilishi kerak. Biroq, hisobga olishimiz kerakki, hozirgi kunda bu jarayonlar yetarlicha bajarilmayapti, natijada muvozanat buzilmoqda. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga ekologik bilim va tarbiya berish uchun zamonaviy usullar mavjud bo'lib, bu ularni tabiatga mehr va ehtiyotkorlik munosabati bilan tanishtiradi. Ushbu jarayonni o'yin orqali amalga oshirishimiz ham mumkin. O'yin ijtimoiy tajribalarni o'zlashtirish va qayta yaratishga yo'nalgan vaziyatlarda faoliyat turi sifatida belgilanadi hamda jarayonda shaxsning o'z xulqini boshqarishi shakllanadi va takomillashadi [2.79-b]. Biz bilamizki maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin yetakchi faoliyat

sifatida qo'llaniladi. Ta'lim jarayonlari "Ilk qadam" davlat dasturi asosida tashkil etilgan bo'lib, bolalarga dastlabki bilimlarni berish uchun tarbiyachilar tomonidan turli materiallardan foydalaniladi. Tarqatma materiallar, ko'rgazmalar, videoroliklar va rasmlar orqali bolalar tabiat, hayvonot olami va atrof-olam haqida bilimlar olishadi. Kuzatish, suhbatlar, didaktik o'yinlar va ekskursiyalar orqali esa bolalar tabiatni his qilish va o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Shunday qilib, bolalarda tabiatga bo'lgan munosabat va bilimlarni tarbiyalash orqali ularning tasavvurlari kengayadi va ekologik bilimlari ortadi.

**Tahsil va natijalar (Analysis and results)** Ekologik ta'lim dunyoni yaxlit tushunish, biosferaning noyob xususiyatlarini bilishga va odamning tabiatdagi o'rnini anglashga asoslanadi. "Avesto" kitobida yer, suv, havo kabi tabiiy resurslarni bulg'ash va ifloslantirish og'ir gunoh sifatida qabul qilinadi. Bu ibratli fikr bugungi avlodlarni atrof-muhitga nisbatan vaxshiyona munosabatda bo'lmaslikka undaydi[3.2-b]. Ekologik madaniyat esa umumiy madaniyatning asosiy qismiga aylandikca, moddiy va ma'naviy qadriyatlar rivojlanishida muhim rol o'ynay boshlagan. Maktabgacha yoshdagi bolalar ekologik ta'limni oila, ta'lim muassasalari va badiiy adabiyot orqali o'rganadilar. Bola ekologik madaniyatini shakllanishi oila a'zolarining atrof-muhitga nisbati bilan bog'liq. Maktabgacha ta'lim muassasalaridagi tarbiyachilarning shaxsiy va kasbiy fazilatlarini ekologik jihatdan rivojlangan muhitni yaratishda muhim ahamiyatga ega. Bolaning estetik va axloqiy tuyg'ularini rivojlantirishda tabiat bilan aloqaga ehtiyoj majburiy hisoblanadi. Bola erta yoshdan tabiat bilan bog'lanishi, o'zini tabiatning bir qismi deb bilishi kerak. Maxsus tashkil etilgan kuzatuvlar orqali bolalarda tabiatga bo'lgan qiziqishni uyg'otish mumkin. Tabiiy narsalarning hissiy bilishida vizual, eshitish va sezish orqali turli idrok shakllari muhimdir. Kuzatuvlar bolalarga tabiat ob'yektlarining turli xususiyatlarini ajratish va o'zaro bog'lanishni hisobga olish imkonini beradi. Bu jarayonda aqliy faoliyat rivojlanadi, kuzatuv esa bilimlar va madaniyatni shakllantirish uchun asos bo'ladi. Maktabgacha ta'lim muassasasida tabiatda kuzatuvlar o'tkazishda tabiiy narsalarning mavjudligi va kuzatish mazmuni muhim ahamiyatga ega. Kuzatuvlarning davomiyligi ob'yekt va bolalarning yoshiga qarab bir necha daqiqadan iborat bo'lishi mumkin. Masalan, bolalar yomg'ir tomchilarini yoki qushlarning oziqlanishini kuzatishlari mumkin. Uzoq muddatli kuzatuvlar tabiiy hodisalardagi o'zgarishlarni ko'rish imkonini beradi. Har bir yosh guruhiga mos keladigan kuzatuv mavzularini tanlash ham muhimdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyat asoslarini shakllantirish uchun tabiatda kuzatuvlar o'tkazish jarayonida ularning bilimlari, ko'nikmalari va qadriyat munosabatlarini rivojlantirish zarur. Jamiyat ma'naviy qadriyatlarni, jumladan, ekologik madaniyatni asrab-avaylash va kelajak avlodlarga yetkazishdan manfaatdor. Bolalar yerning tabiiy boyliklarini ko'paytiradigan darajada tarbiyalanishi zarur. Tarbiyachilar bolalarga tabiat haqidagi bilimlar va ko'nikmalarni oshirishda turli usullardan foydalanadilar, ularning orasida bevosita tajriba va faol ko'nikmalarni ta'minlaydigan usullarga ustunlik berish muhimdir. Ekologik madaniyatni shakllantirishda kuzatish, boshlang'ich eksperimentlar, modellastirish va o'yin kabi usullar kiritilishi kerak. Shuningdek, tarbiyachilar hikoyalar, suhbatlar va tabiiy ob'yektlarni ko'rsatish orqali bolalar bilan ishlashda o'ziga xos so'z usullaridan foydalanadilar. Kuzatish - bu tabiatni hissiy anglash usuli bo'lib, u bolalarni tirik hayot va atrof-muhitga bevosita bog'laydi. E.I. Tixiyeva, O. Yoxanson, A.A. Bystrov, P.N. Baza va boshqa olimlar tabiatni tushunishning muhim usuli sifatida kuzatishga katta ahamiyat berganlar. Tabiatga ehtiyotkorlik bilan yondashish va uni muhofaza qilishni tushunish, ekologik madaniyat va atrof-muhitni anglash maktabgacha yoshida shakllanadi. Shu sababli, ta'lim tashkilotlarida asosiy maqsad o'sib kelayotgan avlodning ekologik madaniyatini va ekologik ongini rivojlantirishdir. Ahmad Yugnakiy fikriga ko'ra, hayvon tabiat ne'matlaridan qanoatlanadi, inson esa o'z mehnati bilan ularga ehtiyoj sezadi. Inson hayvonlar kabi o'z yashash joyini o'zlashtira olmaydi, shuning uchun u o'zaro yordamga muhtoj. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik madaniyatini shakllantirishda qator usullar alohida ahamiyatga ega. Xulosa qilib aytganda, ta'lim tizimida o'quv jarayonlarini yangidan isloh qilish, zamonaviy axborot texnologiyalariga asoslangan o'qitish usullarini ishlab

chiqish va joriy etish bugungi talabdi[4.19-b].Maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalashda kuzatuv muhim rol o'ynaydi, bu bolalarda tabiatga mehr uyg'otadi. Kuzatuvning turli turlari bolalarni ekologik tarbiyalash bilan birga, ularning aqliy salohiyatini ham oshiradi. Zamon talablariga muvofiq, bolalarning turli xil faoliyatlarini uyushtirish, ularni bilimli, mehnatsevar va barkamol insonlar sifatida tarbiyalash zarur. Prezident Sh.M. Mirziyoyev o'zining "Yangi O'zbekiston strategiyasi" nomli asarida: "Bugun hayot yangicha fikrlash va ishlash, milliy "aql markazlarini" shakllantirishni talab etmoqda," deb alohida qayd etgan[5.247-b].Biz yaratadigan milliy aql markazlarida bolalar tanqidiy va ijodiy fikrlash, hamkorlik, muloqot, jismoniy bilim va ijtimoiylashuv kabi ko'nikmalarga ega bo'lishi zarur[6.150-b].Bunday jarayonlar bolani har tomonlama tarbiyalashga va tabiatga nisbatan oqilona yondashishga o'rgatadi.Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni tabiat bilan tanishtirishning quyidagi shakllari mavjud:

- ✓ Mashg'ulotlar o'tkazish orqali;
- ✓ O'yinlar o'ynash orqali;
- ✓ Kundalik hayot ishlari orqali;
- ✓ Ekskursiya;
- ✓ Mehnat faoliyati orqali;

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sayr va ekskursiyalar o'tkazish bolalar uchun tabiat va uning sirlarini amaliy ravishda kuzatish imkonini beradi. Ushbu jarayonlar bolalarni ona tabiat va atrof-muhit haqida aniq tasavvurlar bilan ta'minlaydi. Ekskursiya nafaqat tabiatdagi hodisalar va voqealar bilan tanishtiradi, balki insonning atrof-dagi muhitdagi o'zgarishlar bilan tanishtiradi. Bu esa yaratuvchanlik faoliyatiga hurmatni oshirib, o'z o'lka tabiatidan g'ururlanish hissini mustahkamlaydi.Sayr, ekskursiya, mashg'ulotlar va mehnat faoliyatlari bolalarda tabiatga qiziqish uyg'otadi, ularni diqqatli va sinchkov bo'lishga rag'batlantiradi. Buning natijasida, bolalar kuzatilayotgan hodisalarni chuqurroq o'rganish, fikr yuritish va bilim doirasini kengaytirish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tabiat burchaklari mavjud bo'lib, bu burchaklar bolalarda tabiatga muhabbat va e'tibor, atrof-muhitga qiziqish, vatanparvarlik va mehnatsevarlik kabi xususiyatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bolalar o'simliklar va hayvonot dunyosining xilma-xilligini, ular uchun zarur shart-sharoitlarni o'rganadilar. Tabiatga zarar bermaslik, uning resurslaridan oqilona foydalanish, ekologik muvozanatni saqlash va atrof-muhitni toza tutish har birimiz uchun muhim vazifalardir[7.688-b].Bu nafaqat o'zimiz uchun, balki kelgusi avlodlar uchun ham foydali xizmatdir. Ekologik ta'lim tarbiyasi maktabgacha ta'limda muhimdir. Bu jaraynda quyidagi asosiy jihatlariga e'tibor berilishi kerak:

- Tabiatni o'rganish
  - Bolalarni tabiat bilan tanishtirish va uning go'zalligini ochib berish.
  - O'simliklar va hayvonlar haqida ma'lumotlar berish.
- Ekologik ongni rivojlantirish
  - Tabiatni muhofaza qilish va resurslardan oqilona foydalanish zarurligini tushuntirish.
  - Ekologik muammolar bilan tanishtirish (masalan, chiqindilar va ifloslanish).
- Amaliy faoliyat
  - Bolalarni bog'da yoki tabiatda amaliy ishlarga jalb qilish (o'simlik ekish, toza havoda yurish).
  - "Yashil kun" yoki "Ekologik toza shahar" kabi tadbirlar o'tkazish.
- O'yin va faoliyatlar orqali ta'lim berish
  - Ekologik mavzularda o'yinlar o'ynash va muhokama o'tkazish.
  - Asarlarni o'qish va bahs-munozaralar o'tkazish.
- Oilaviy va jamoaviy ta'sir
  - Ota-onalar va jamiyatni ekologik ta'lim jarayoniga jalb qilish.
  - Jamoat tadbirlari orqali ekologik ongni oshirish.

Umuman olganda, ekologik ta'lim bolalarga tabiatga bo'lgan mas'uliyatni o'rgatib, ularni kelajakda ekologik muammolarni hal qiladigan shaxslar sifatida tayyorlashga yordam beradi.

### **Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendation)**

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida yer sayyorasi umumiy uyimiz negizida ta'lim tarbiya ayniqsa, ekologik tarbiya berish orqali ijobiy natijaga erishish mumkin bo'ladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik ta'lim tarbiya berish juda muhim hisoblanadi. Bu jarayon bolalarda yerga, tabiatga va uning muhofazasiga bo'lgan mas'uliyatni shakllantirishga yordam beradi. Quyidagi usullarni qo'llash tavsiya etiladi. Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, bu muhitni ushbu jarayonlar orqali amalga oshirish mumkin.

✓ Tashkiliy darslar

○ Yer sayyorasi, uning tuzilishi va geografik xususiyatlari haqida oddiy tushuntirish.

○ Tabiatning go'zalliklari va noyob joylari haqida ma'lumot berish.

✓ Tabiat bilan muloqot

○ Bolalarni tabiatga olib chiqish, sayr qilish yoki tabiiy muhitda tajriba qilish.

○ O'simliklar va hayvonlar bilan tanishtirish, ularning hayoti haqida ma'lumot berish.

✓ O'yin va interaktiv faoliyatlar

○ "Yer sayyorasi" mavzusida o'yinlar va faoliyatlar o'tkazish.

○ Xayolan yoki chizmalar orqali o'z "uyimiz" ni tasavvur qilish va atrofimizni saqlashga oid g'oyalarni rivojlantirish.

✓ Ekologik loyiha va tadbirlar

○ "Yerdan chiqindilar" loyihasi orqali bolalarni chiqindilarni to'g'ri joylashtirishga o'rgatish.

○ "Tabiatni boqish" tadbirlari orqali o'simliklar ekish va ularni parvarishlash.

✓ Ota-onalar bilan hamkorlik

○ Ota-onalarni ekologik ta'lim jarayoniga jalb qilish, ular bilan birgalikda tadbirlar o'tkazish.

○ Uydagi oddiy ekologik amaliyotlarni tarbiyalanuvchilar orqali bilimlarini oshirish.

Bu yondashuvlar orqali bolalar yer sayyorasining muhimligini va uni asrashning zarurligini anglab yetishadi. Ular tabiatga nisbatan mehr va e'tibor bilan qarashga o'rganishadi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References)**

Nargiza qayumova "Maktabgacha pedagogika" O'quv qo'llanma. Toshkent 2013 107-bet  
A.Musurmonova, N.J.Isaqlulova, M.T.Jumaniyozova, A.SH.Jumayev Umumiy Pedagogika 2 qism Toshkent "O'ZKITOBSAVDONASHRIYOT" 2019

N.M. Quchqarova Journal of Advanced Research and Stability. Tarbiyachilarga "Avesto"da iqtisodiy qarashlar va iqtisodiy tarbiya masalalarini o'rganish, 2-bet.

Journal of new century inovations. Ta'lim jarayonida masofaviy ta'limning afzalliklari. 19-bet.

Sh.M. Mirziyoyev. "Yangi O'zbekiston strategiyasi." – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021.y .

Specific aspects of steam technologies in preschool education. International bulletin of applied science and technology, 3(1), 150-bet.

F.Qodirova, Sh.Toshpo'latova, N.Kayumova, M.A'zamova. "Maktabgacha pedagogika".T., "Ma'naviyat.

Sh.A.Sodiqova "Maktabgacha pedagogika". "Tafakkur sarchashmalari"

D.Sh. Mirzayeva. Maktabgacha pedagogika. Durdona nashriyoti. Buxoro.:2021y.

Raxmonova S.M. "Preparing the graduate students of primary education for innovative professional activity". Web of Scientist: International Scientific Research Journal (WoS) ISSN: 2776-0979, Volume 4, Issue 8, August, 2023 y